

УДК 930.2(477)

DOI: 10.24919/2312-2595.2/44.188175

Ігор ГАВРИЛІВ

доктор історичних наук, доцент, м. Львів (havryliv_1@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6815-520X>

Бібліографічний опис статті: Гаврилів, І. (2019). Проблема методології в історіографії діяльності Організації українських націоналістів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 2/44, 13–27. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.188175.

ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЇ В ІСТОРІОГРАФІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Анотація. Мета. У статті спростовано низку хибних уявлень в українській та зарубіжній історіографії про діяльність українських націоналістів у 1920–1940-х рр. щодо підготовки українського загалу до нового витка боротьби за відновлення національної державності. **Методологія дослідження.** На основі відповідних методологічних принципів та підходів, застосовуючи певні наукові методи пізнання, спростовано низку ідеологем та міфів щодо засобів та форм дії оунівців для здійснення поставленої мети. **Наукова новизна.** Особливо вказано на роль особи в історії національно-визвольного руху та інтерпретації результатів її діяльності. **Висновки.** Зосереджено увагу на використанні історичних джерел щодо осмислення права нації на застосування силових методів боротьби в умовах ворожих займанщин та воєн, що має важливе значення для сьогодення, враховуючи збройне протистояння на Сході України.

Ключові слова: Українська Держава; Організація українських націоналістів; національно-визвольна боротьба; окупаційні режими; українські націоналісти; методологія наукового пізнання історичної істини; історичні методи та їх застосування.

Ihor HAVRYLIV

Doctor of Historical Science, Associate Professor, Lviv (Havryliv_1@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6815-520X>

To cite this article: Havryliv, I. (2019). Problema metodolohii v istoriografii diialnosti Ohranizatsii ukrainskykh natsionalistiv [The problem of methodology in the historiography of activity of the Ukrainian Nationalist Organization]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 2/44, 13–27. doi: 10.24919/2312-2595.2/44.188175* [in Ukrainian].

THE PROBLEM OF METHODOLOGY IN THE HISTORIOGRAPHY OF ACTIVITY OF THE UKRAINIAN NATIONALIST ORGANIZATION

Summary. Purpose This article refutes a number of misconceptions in Ukrainian and foreign historiography about the activities of Ukrainian nationalists in the 1920s–1940s in organizing of the Ukrainian community for a new round of struggle for the restoration of national statehood. **Methodology.** On the basis of appropriate methodological principles and approaches and using a number of scientific methods of cognition, a number of ideologues and myths have been refuted regarding the means and forms of activity of the OUN fighters in order to achieve their goal. **Scientific novelty.** The role of a person in the history of the national liberation movement and the interpretation of the results of its activity are especially emphasized in this article. **Conclusion.** The focus is on the use of historical sources to understand the right of the nation to use forceful methods of struggle in hostile occupations and wars, which is important for the present given the armed confrontation in the Eastern Ukraine

Keywords: Ukrainian State; Organization of the Ukrainian Nationalists; national liberation struggle; occupation regimes; Ukrainian nationalists; methodology of scientific cognition of historical truth; historical methods and their application.

Постановка проблеми. Історія діяльності українських націоналістів у міжвоєнний період, роки Другої світової війни, повоевний час в українській та зарубіжній історіографії досить неоднозначна та контроверсійна. Це зумовлено насамперед специфікою нелегальної діяльності ОУН, складними об'єктивними умовами перебування українських земель під ворожими займанщинами, а головно ігнорування супротивниками та деколи й своїми

співвітчизниками права українського народу самостійно вирішувати свою долю у власній суверенній державі. Тому актуальним видається звернутися до основоположних питань методології та відповідних методів дослідження, щодо критичного осмислення історіографії націоналістичного підпілля, його форм і засобів діяльності та реалізації теоретичних ідей і практичних дій щодо спроможності очолити українську націю в боротьбі за відновлення державності на усіх етнічно-історичних землях України.

Наукова новизна. На основі застосування конкретних методів дослідження та відповідної методології, посиляючись на оригінальні джерельні матеріали, акцентовано на хибних уявленнях сучасної історіографії щодо місця і ролі організованого українського націоналізму у національно-визвольному русі України. Адже дослідження історичного процесу, чи окремого періоду в історії країни чи конкретної структури (державного органу, політичної сили, громадської організації і тощо), або ролі особи в історії народу, передбачає, в своїй основі, застосування загальної теорії наукового пізнання, що є системним процесом. Він, зі свого боку, ґрунтується на системі принципів, прийомів та процедур формування й використання методів історичного пізнання, створення й поширення наукових історичних знань. Методологія – це вчення про структурну побудову, логічні конструкції, методи й принципи розв'язання означеної наукової теми. Вона базується на сукупності конкретних принципів та методів, застосування яких дає можливість успішно розв'язати поставлену наукову проблему.

Мета статті. Розкрити хибні постулати вітчизняної та зарубіжної історіографії, які базуються не на достовірних історичних джерелах, а на заангажованих уявленнях деяких авторів, які не спромоглися використати відповідний методологічний інструментарій для об'єктивного аналізу діяльності українських націоналістів в екстремальних умовах життя українців у 1920–1940-х рр.

Виклад основного матеріалу. Учасники дискусії під промовистою назвою: «Друга світова війна як виклик для української історіографії» акцентують на методологічних засадах, які стосуються безпосередньо поставленої теми: «Одним із яскравих виявів незрілості сучасної історичної науки є погана орієнтація більшості дослідників (незалежно від віку) в проблемах мето-

логії. Це ускладнює вибір методологічних орієнтирів, конкретизацію дослідницьких завдань і засобів їх вирішення» (Грицак, 2008, с. 42). Зарубіжні дослідники звертають увагу на такі аспекти інтерпретації діяльності українських націоналістів, наголошуючи: «... позитивною рисою сучасної української історіографії є те, що вона не глорифікує, принаймі у друкованих працях, темних сторін діяльності Організації Українських Націоналістів і контрольованою нею партизанської армії – УПА. Йдеться про ксенофобію, авторитаризм і насильство, властиві етносу та вчинкам ОУН часів війни». Натомість українські фахівці вказують на очевидні речі, які вперто не бажають враховувати опоненти: «Лютий терор червоних партизан, провокації агентів НКВД, криваві гестапівські вакханалії виснажили і деморалізували українське населення. Відчайдушні заходи українських націоналістів, спрямовані на розгортання власної збройної боротьби, наражалися на мільйони перешкод, які, з об'єктивних причин, не завжди вдалося подолати. Стікаючи кров'ю Україна не мала свого голосу бодай у вигляді екзильного уряду, визнаного на міжнародному рівні, її стогін залишався голосом волаючого в пустелі. Долю сорокамільйонного народу принесли в жертву геополітичним інтересам світових супердержав» (Грицак, 2008, с. 28, 49).

Наші заокеанські співвітчизники у своїх писаннях здебільшого видають бажане за дійсне, коли стверджують, що учасники ОУН та УПА допомагали німцям знищувати євреїв, закликаючи «нарешті відкинути ту спадщину», на що опоненти відповідають: «... це найбільша історична брехня... Справою історика є не відкидати будь-що чи щось додавати до подій, а описати все так, як було, а не так, якби було... І не вимазувати цей період боротьби українського народу тому, що його творили учасники ОУН і УПА» (*Критика*, 2010, с. 20, 21).

Враховуючи трагічну історичну дійсність, яку перейшов український народ, можна констатувати, що український націоналізм, як теорія і практика діяльності ОУН лише повною мірою умовно може пов'язуватися із аналогічними явищами в інших народів. Так О. Зайцев (2013) стверджує, що радикальна течія українського націоналізму, італійський фашизм та німецький нацизм «... належать до відмінних типів одного суспільного феномена – інтегрального націоналізму» (с. 426). Натомість Г. Касья-

нов (2004) застерігає: «Порівняння та аналогії варто використовувати для розуміння специфіки та місця ОУН у політичній історії України чи Європи, відмовляючись від звичайної, але непродуктивної практики застосування ідеологічних кліше, до того ж досить за давнини, у сучасних чи то наукових, чи то політичних дискусіях» (с. 41). Очевидно, що така постановка питання, у якій подається порівняльна характеристика ідеї та чину українського націоналізму із тоталітарними праворадикальними режимами, що утверджувалися у Європі в 1920–1930-х рр. може мати місце лише в історіософському резюмуванні.

Популярні сьогодні поліперспективні підходи до національної історії, які зосереджують увагу на історіях країн, до складу яких входили українські землі, популяризують багатонаціональність та поліетнічність. Тобто чужинецькі окупаційні режими розглядаються як невід’ємна частина української історії, а не як ворожі прояви супротивників етнічним українцям. Деякі дослідники з приводу «різної історичної пам’яті заходу і сходу України» вдаються до підміни понять щодо застосування історико-порівняльного методу. Посилаючись на історичний досвід громадянського протистояння 1936–1939 рр. в Іспанії закликають і українців «примиритися шляхом добровільної амнезії» (Горбовський, & Касєвський, 2013, с. 50). Але при тому забувається, що усі суперечності в Україні в минулому, зрештою і сьогодні, відбувалися між українцями і чужинцями, які хотіли нав’язати титульний нації своє бачення розвитку країни (наприклад, побудови російської України).

Інтерпретуючи націоналістичний рух, потрібно говорити не про історичну пам’ять, а про національну свідомість, яку формує саме процес порівняння, що дає можливість розкрити сутність пізнання фактів і явищ, виявити загальне і повторюване, необхідне і закономірне, а також відмінне. Це все дасть змогу на основі аналогій приходити до широких історичних узагальнень, паралелей і т. п. Учасники «круглого столу» у 2012 р. подали своє бачення становища української нації у ХХ ст. з перспектив ХХІ ст.: «1. Констатація соціальної деструктивності українського народу. 2. Погодженість розуміння зовнішньої інтелектуально-культурної і військово-економічної експансії як головної причини надалі триваючого занепаду українства. 3. Розуміння національної

ідеї як синтезу національних цінностей, повчальної історичної спадщини, дієвості національного життя та реальності досконалих перспектив. 4. Бачення української національної ідеї основою структурування нації, побудови економічно і соціально потужної нації і її держави та дієвою протидією процесам глобалізації. 5. Розуміння як злободенно обов'язкових політичних і практично-організаційних зусиль влади з впровадження у внутрішню і зовнішню ідеологію і практику України науково обґрунтованої української національної ідеї, а також необхідності встановлення дієвих механізмів громадського контролю за їх результатами...» (Башнянин & Мисловський, 2012, с. 6–7). Це збігається із постулатами, які окреслили українські націоналісти після поразки Української Революції 1917–1921 рр. та занепаду національної державності: а) проаналізувати та зробити належні висновки з уроків Визвольних Змагань; б) не припиняти боротьби ні на день; в) вести її різними можливими методами; г) готувати українське громадянство до здійснення ідеалів незалежності; д) підготувати майбутніх провідників нації в прогнозованому державотворенні. Усе це УВО-ОУН, разом з іншими громадсько-політичними організаціями, успішно виконала, хоча йшла на численні жертви: у міжвоєнний період убито не менше 60 українських націоналістів (Гаврилів, 2019, с. 31). Вітчизняні історики наводять кількість жертв УВО-ОУН у міжвоєнний період, але при цьому неспроможні поррахувати убитих націоналістів: «За 1921–1939 рр. націоналістичне підпілля провело 63 замаху. Жертвами стали 36 українців (тільки 1 комуніст), 25 поляків, 1 – росіянин, 1 – єврей» (Грицак, 1996, с. 199; Кульчицький, 1999, с. 309). Автори зумисне наголошують, що найбільше жертвами націоналістів стали саме українці. Але це говорить про те, що убивство чужинців не було самоціллю, а зрадник завжди вважався гіршим ворога – адже «бив у спину» та безпосередньо сприяв деморалізації в стані співвітчизників. Ось як це інтерпретують сучасні історики: «ОУН не допускала жодних легальних методів боротьби, сповідуючи терор як проти польських державних функціонерів, так і проти “польських прислужників”. До останніх могли бути легко зараховані всі, хто не поділяв тактику “революційного терору”. Бажання мирного, спокійного життя будь-якої хвилини могло бути потрактоване як зрада і прислужництво й коштувати людині

життя, що нерідко траплялося. Прикладом може бути історія з убивством у 1934 р. директора гімназії Івана Бабія» (Амар, Балинський, & Грицак, 2010, с. 115).

Увісти ще у 1920-х рр. стверджували: «УВО ніколи не скривала цього, що на терор польської влади, виконуваний на нашому народі, відповідати буде хоч би навіть індивідуальним терором. Ми ніколи не скривали цього, що всіма способами й методами будемо боротися з нашим займанцем та, що послідовно стремітимемо до відорвання західних українських земель від Польщі» (Сурма, 1928, с. 3). Тобто у той час терор був засобом самооборони, а терорист виступав як один із суддів народу. Лідер ОУН Степан Бандера вказав усім слабодухим пристосованцям: «Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати особисті справи інтересам і справі нації. Коли ж хтось добровільно і свідомо співдіє з ворогами в поборюванні і то фізичними методами українського визвольного руху, стоїмо на становищі, що такий злочин національної зради належить кара смерті» (Мірчук, 1992, с. 60).

Після вбивства І. Бабія з'явилася низка публікацій, у яких діяльність оунівців вважали деструктивною й шкідливою за їхні методи боротьби, насильство, терор, саботажі (ЦДДАУ, м. Львів, ф. 309, оп. 1, спр. 2042, арк. 26–27). Митрополит Андрей Шептицький осудив терор у листі «Святій справі не можна служити закривавленими руками» (Мета, 1934). Слід наголосити, що коли у 1922 р. увісти убили С. Твердохліба, за його відмову бойкотувати вибори до польського парламенту, теж відомого учителя української мови Львівської академічної гімназії, перекладача українських творів на німецьку та польську мови, редактора часопису «Рідний Край», тоді клір УГКЦ не висловлював незадоволення та засудження «братовбивства». Справа із І. Бабієм відбувалася уже в інший час та в інших умовах. Адже він був одночасно директором Архієпископського інституту й одним із головних організаторів першого свята «Українська молодь Христові», яке відбулося 7 травня 1933 р. Крайова Екзекутива ОУН виступила проти участі у святі польських достойників. Очевидно, що мотиви непорозуміння були суто політичними, а не релігійними.

Застосовуючи історико-порівняльний метод, слід наголосити, що у 1906 р. Бойова організація Польської партії соціаліс-

тичної здійснила 678 замахів на представників царської адміністрації, в результаті яких було вбито 68 військових і 268 поліцаїв, експропрійовано 300 тис. рублів (Зашкільняк & Крикун, 2002, с. 407). Українські націоналісти наводили приклади з життя. Так, начальник Польської держави Юзефа Пілсудського (псевдо Дзюк), який до світової війни очолював бойову організацію ППС: «Пілсудський вбив біля тисячі людей, агентів, поліцистів. Щоб вбити конфідента Сеньковського – вбили його батька, щоб на похоронах вбити його» (Сурма, 1928).

Очільник УВО-ОУН Є. Коновалець змушений був спростовувати закиди опонентів щодо застосування силових методів: «... я мушу дати пояснення, що український визвольний рух в основі не терористичний, його завдання – в першу чергу підготувати український загаль до того, щоб у випадку якихось міжнародних комплікацій українська нація була зріла до тих подій та щоб при розвитку тих подій була вона підготовлена до створення своєї держави...» (Кордюк, 1993, с. 4).

На Варшавському процесі 1935–1936 рр. польська прокуратура, серед іншого, звинувачувала молодих українських націоналістів, що не вміють цінувати чуже життя. С. Бандера на цей закид відповів: «Ми вміємо цінити своє життя та інших, але наша ідея вартує, щоб посвятити мільйони жертв для її реалізації. Міра нашої ідеї – це віддати своє життя та інших її» (ЦДДАУ, м. Львів, ф. 371, оп. 1, спр. 76, арк. 12).

Відомий київський історик Ю. Шаповал, враховуючи полемічний характер поняття історичної пам'яті як про канал передачі історичного досвіду і чинник формування національної ідентичності, резюмує: «Безліч разів людство мало можливість переконатися у тому, що об'єктивне історієписання – не більш ніж рожева мрія. Адже історичний наратив у будь-якому вигляді – це не стільки фіксація подій, скільки реєстр їхнього відображення у свідомості сучасників і нащадків. Пропущений через свідомість дослідника факт перестає бути об'єктивною реальністю, стоячи не більш як образом, сформованим у його уяві.

Заклики “писати таку історію, якою вона була” можуть бути ширими, але суспільної користі від них небагато. Адже у кожному суспільстві існує політична й ідеологічна кон'юнктура, яка змушує одних проходити повз “незручні” для них факти, а

інших – щось прикрасити чи сакралізувати. Зрештою, не виключена і можливість наявності “кількох правд”. Зовсім не потрібно приховувати якісь “темні” сторони історії, але конче важливо розглядати їх у контексті певної епохи, відповідно до панівних у ті часи правових і моральних норм» (Шаповал, 2013а, с. 5–7). Щодо «кількох правд», то у кожного дослідника може бути «своя правда», але істина має бути одна, очевидно підходи до неї, як бачимо, різні.

Учені-історики констатують: «... в науці існує строгий принцип подавання правди, особливо в історичній науці, – без ладану й гіперболізування плюсів чи мінусів характеру й діяльності тої чи іншої особистости» (*На службі Кліо*, 2000, с. 53). У багатьох випадках в сучасних підходах до застосування історичної методології порушується принцип історичної правди, до якого закликав ще М. Костомаров: «Найважливіший обов’язок історика полягає в тому, щоб говорити правду про свою Вітчизну». Французькі історики, з цього приводу, стверджують: «Історія – не релігія і не мораль, ..., вона не має бути рабинею актуальності й не може зводитися до пам’яті. Тим більше вона не може бути об’єктом юрисдикції. У вільній державі ані парламент, ані інший юридичний авторитет не має права визначати, що в історії є правдою» (Шаповал, 2013б, с. 371, 68). Зрештою: «... є натоптаний путівець до поступового пізнання тієї правди – це плин часу і знання. Цікавий парадокс: чим далі в глибину віків відійшли якісь події, тим наші знання про них точніші, бо вони сформувалися на основі сукупності попередніх точок зору і висновків, що поступово накопичувалися, викристалізовувалися у щось найбільш правдоподібне» (Філіпчук, 2013, с. 20).

У 2010 р. побачив світ збірник полемічних праць під промовистою назвою «Страсті за Бандерою: статті та есеї», упорядники якого стверджують: «Жодна фігура в українській історії так глибоко й так безкомпромісно не розділяє сучасну Україну, як Степан Бандера. Ба більше: жодна українська історична постать не викликає такої бурі почуттів у найближчих історичних сусідів України – Польщі, Росії та, меншою мірою, Ізраїлю й Німеччини, а також у тих країнах, де є чисельна українська діаспора – в Канаді й США» (Амар, Балинський, & Грицак, 2010, с. 6). У цій полеміці відомий політолог Кость Бондаренко, який захистив

кандидатську дисертацію (1997) у Львівській політехніці про діяльність ОУН напередодні та в роки Другої світової війни, звульгаризовано показує постать очільника ОУН стверджуючи, що: «В украинской истории – в том числе истории национально-освободительного движения – были более достойные люди, чем Бандера» (Амар, Балинський, & Грицак, 2010, с. 91). Але не називає хто саме (?!). Інший відомий львівський історик Я. Грицак безпідставно і бездоказово, а головню – недоречно твердить: «Недарма Степан Бандера замикає трійку найнепопулярніших історичних осіб в Україні після Іосіфа Сталіна й Михаїла Горбачова» (?!) (Грицак, 2004, с. 91).

Очевидно для того, щоб роздумувати про значення особистості в історії країни та народу потрібно врахувати історичний час, коли вона жила; її походження, освіту, оточення і мету діяльності; результати життєвого шляху та бачення сучасниками харизми цієї особи; аналіз усього комплексу питань щодо цієї людини з погляду сьогодення у зіставленні з іншими тогочасними творцями історії. Неможливо порівнювати лідерів українських націоналістів із лідерами тоталітарних режимів, настільки глибока прірва у їхньому становищі та об'єктивних можливостях. Можна лише констатувати, що перші бажали свободи своєму народу, а інші – неволі іншим народам. Тому щодо походження, освіти, знань, мети та результатів діяльності українські патріоти стоять значно вище, аніж упосліджені історією диктатори.

Степан Бандера був типовим представником тогочасних лідерів українських націоналістів, нічим не відрізнявся від своїх побратимів по боротьбі за самостійність України. Але волею долі ставши на чолі національно-визвольного руху, його постать увійшла у назву цілої епохи визвольних змагань (бандерівці), як раніше Гетьмана України Івана Мазепи (мазепинці), Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри (петлюрівці). Росіяни навіть національне синьо-жовте знамено називали – петлюрівським (Даниленко & Кокін, 2009, с. 219), а згодом – бандерівським (Сергійчук, 2001, с. 335), тим самим мимоволі визначаючи їх символами українства.

Також, незважаючи на публікацію достатньої кількості джерел, деякі сучасні дослідники стверджують: «Акт відновлення української державності 30 червня 1941 р. у Львові... прагнуть

видати за новий “загальнонаціональний плебісцит” західноукраїнського населення, схоже, на таку оцінку зовсім не заслуговує: збори у Львові скликалися представниками лише однієї політичної сили – ОУН(р), жодні вибори учасники зборів не проводилися, утворені зборами органи управління залишилися бездіяльними» (Макарчук, 2007, с. 155). Насправді Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. визнали практично усі наявні політичні сили тогочасного українського суспільства, освячений він був ієрархами українських церков, похідні групи ОУН пронесли ідею відродження національної державності від Надсяння до Кубані та Криму, де були схвально підтримані національно-свідомими громадянами. Але проголошений в екстремальних умовах початку нацистсько-большевицького збройного протистояння, в умовах зміни окупаційних режимів на українських землях, Акт відновлення Української Держави був вороже сприйнятим нашими супротивниками – німцями, поляками, советами, тому не мав перспектив бути втіленим у життя. Незважаючи на це, оунівці усвідомлювали тяглість історичного процесу державницьких перспектив України, стверджуючи: «Українська антська держава, княжо-королівська Київська Русь, чи козацько-гетьманська Українська держава, чи Українська Держава 1917–1920 рр. – все це держави одного і того самого українського народу, який сам як автохтон української землі творив свою державу, а не чужі завойовники тієї землі.

Дата 30 червня 1941 р. є історична – вона не тільки для нашої нації, але, може, і для всієї Європи, і не лише для неї» (Стецько, 1981, с. 932).

Очевидно історія Європи та світу могла б піти зовсім іншим шляхом, коли б протиборчі сили у Другій світовій війні врахували такий потужний чинник, як український державницький фактор, що міг позитивно скоригувати складні та суперечливі наслідки повоєнного міжнародного устрою.

Висновки. Таким чином є очевидним, що для об’єктивного висвітлення історії України загалом і зокрема національного визвольного руху 1920–1940-х рр., який репрезентували українські націоналісти, слід застосовувати відповідну методологію, тобто такі принципи і підходи, які дали б змогу неупереджено, на основі достовірних історичних джерел успішно розв’язати по-

ставлену наукову проблему. Це, зі свого боку уможливить належне подання фактологічного матеріалу, здійснення опису подій, розкриття причиново-наслідкових зв'язків та сутності явищ. Крім того, стане можливим показати закономірності історичного процесу, охарактеризувати історичні факти і роль у них особистостей у повній виразності та індивідуальності, що дасть змогу здійснити порівняння на основі аналогій відкриє широкі пізнавальні можливості та приведе до обширних історичних узагальнень, відповідних підсумків та висновків. Це, своєю чергою, сприятиме наближенню до історичної істини, яка полягає у правильному і справедливому трактуванні нашого спільного минулого, усвідомленні сучасного та окресленні прийдешнього. Адже історичні знання потрібні суспільству, щоб виконувати свою надзвичайно важливу роль осмислення громадянством свого місця в швидкоплинній дійсності.

Джерела і літератури

- Амар, Т., Балинський, І., & Грицак, Я. (Упоряд.). (2010). *Страсті за Бандерою*: статті та есеї. Київ: Грант-Т.
- Башнянин, Г.І., & Мисловський, П.Й. (Ред.). (2012). *Українська національна ідея*: матеріали Першого круглого столу. Львів: Ліга-Прес.
- Гаврилів, І. (2019). *УВО-ОУН: в боротьбі за Українську Державу*. Львів: Видавництво «Левада».
- Горбовський, Т., & Касєвський, П. (Ред.). (2013). *Пам'ять і питання ідентичності. Польща. Україна*. Варшава: Фондація ім. Стефана Баторія.
- Грицак, Я. (1996). *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* Київ: Генеза.
- Грицак, Я. (2004). *Страсті за націоналізмом: історичні есеї*. Київ: Критика.
- Грицак, Я. (Ред.). (2008). *Україна модерна: війна переможців і переможених*, 13 (2). Київ: Критика.
- Даниленко, В., & Кокін, С. (Упоряд.). (2009). *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України*. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Зайцев, О. (2013). *Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): нариси інтелектуальної історії*. Я. Грицак (Ред.). Київ: Критика.

- Зашкільняк, Л.О., & Крикун, М.Г.** (2002). *Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Касьянов, Г.** (2004). Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*, 1, 29–42.
- Кордюк, Б.** (1993). Євген Коновалець – військовий і політичний організатор. *Розбудова Держави*, 5, 3–13.
- Критика*. (2010). 11–12, с. 19–21.
- Кульчицький, С.** (1999). *Україна між двома світовими війнами (1921–1939 рр.)*. Київ: Видавничий дім «Альтернативи».
- Макарчук, В.С.** (2007). *Державно-територіальний статус західно-українських земель у період Другої світової війни (1939–1945 рр.): історико-правове дослідження*. Київ: Атіка.
- Мета*. (1934). 31.
- Мірчук, П.** (1992). *Степан Бандера. Символ революційної безкомпромісовості*. Хмельницький.
- На службі Кліо: збірник наукових праць на пошану Любомира Винара, з нагоди 50-ліття його наукової діяльності*. (2000). Київ – Нью-Йорк – Торонто – Париж – Львів.
- Сергійчук, В.** (2001). *Нескорена церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу*. Київ: Видавництво «Дніпро».
- Стецько, Я.** (1981). Весь народ – творець держави. *Визвольний Шлях: суспільно-політичний і науково-літературний місячник*, 8, 932–940.
- Сурма: Орган Української Військової Організації*. (1928, лютий).
- Філіпчук, Є.** (2013). *Забужжани. Історія Отчого краю у дослідженнях, описах*. Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф».
- ЦДІАУ, м. Львів – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.
- Шаповал, Ю.** (Ред.). (2013a). *Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід*. Київ: ШЕНД.
- Шаповал, Ю.** (2013b). *Торкнутися історії*. Київ–Дніпропетровськ: парламентське видавництво «Ліра», «Ткума».

References

- Amar, T., Balynskyi, I., & Hrytsak, Ya.** (Comps.). (2010). *Strasti za Banderou: statti ta esei [Passions for Bandera: articles and essays]*. Kyiv: Hrant-T. [in Ukrainian].
- Bashnianyn, H.I., & Myslovskiy, P.Y.** (Eds.). (2012). *Ukrainska natsionalna ideia: materialy Pershoho kruhloho stolu [Ukrainian national idea: Proceedings of the First Round Table]*. Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].

- Havryliv, I.** (2019). *UVO-OUN: v borotbi za Ukrainsku Derzhavu [UVO-OUN: in the struggle for the Ukrainian State]*. Lviv: Vydavnytstvo «Levada» [in Ukrainian].
- Horbovskyyi, T., & Kasievskyyi, P.** (Eds.). (2013). *Pamiat i pytannia identychnosti. Polshcha. Ukraina [Memory and identity issues. Poland. Ukraine]*. Varshava: Fundatsiia im. Stefana Batoriia [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya.** (1996). *Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrain-skoi natsii XIX–XX st. [An Essay on the History of Ukraine: Formation of the Modern Ukrainian Nation of the Nineteenth and Twentieth Centuries]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya.** (2004). *Strasti za natsionalizmom: istorychni esei [Passions for nationalism: Historical essays]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya.** (Ed.). (2008). *Ukraina moderna: viina peremozhstiv i peremozhenykh [Ukraine is modern: War of winners and losers]*. 13 (2). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Danylenko, V., & Kokin, S.** (Comps.). (2009). *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky u 1939 – chervni 1941 r.: dokumenty HDA SB Ukrainy [Soviet State Security Authorities in 1939 – June 1941: documents of the State Security Service of Ukraine]*. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Zaitsev, O.** (2013). *Ukrainskyi intehralnyi natsionalizm (1920–1930-ti roky): narysy intelektualnoi istorii [Ukrainian Integral Nationalism (1920–1930s): Essays on intellectual history]*. Ya. Hrytsak (Ed.). Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Zashkilniak, L.O., & Krykun, M.H.** (2002). *Istoriia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv [History of Poland: From ancient times to the present day]*. Lviv: Lvivskyyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kasianov, H.** (2004). Ideolohiia OUN: istoryko-retrospektyvnyi analiz [OUN: Ideology: Historical and Retrospective Analysis]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 29–42 [in Ukrainian].
- Kordiuk, B.** (1993). Yevhen Konovalets – viiskovy i politychnyi orhанизатор [Yevhen Konovalets – military and political organizer]. *Rozbudova Derzhavy – State building*, 5, 3–13 [in Ukrainian].
- Krytyka [Critique]*. (2010). 11–12, pp. 19–21 [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S.** (1999). *Ukraina mizh dvoma svitovymi viinamy (1921–1939 rr.) [Ukraine between the two world wars (1921–1939)]*. Kyiv: Vydavnychi dim «Alternatyvy» [in Ukrainian].
- Makarchuk, V.S.** (2007). *Derzhavno-terytorialnyi status zakhidnoukrainskykh zemel u period Druhoi svitovoi viiny (1939–1945 rr.): istoryko-pravove doslidzhennia [State-territorial status of Western Ukrainian*

- lands during the Second World War (1939–1945): historical and legal study*]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Meta [Goal]*. (1934). 31 [in Ukrainian].
- Mirchuk, P.** (1992). *Stepan Bandera. Symbol revoliutsiinoi bezkompromisovosti [Stepan Bandera. A symbol of revolutionary uncompromising]*. Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Na Sluzhbi Klio: zbirnyk naukovykh prats na poshanu Liubomyra Vynara, z nahody 50-littia yoho naukovoї diialnosti [At the Clio Service: a Collection of Scientific Papers in Honor of Lubomir Vinar on the Occasion of the 50th Anniversary of his Scientific Activity]*. (2000). Kyiv – Niu-York – Toronto – Paryzh – Lviv [in Ukrainian].
- Serhiichuk, V.** (2001). *Neskorena tserkva: podvyzhnytstvo hreko-katolykiv Ukrainy v borotbi za viru i derzhavu [Unbroken Church: The ascension of the Greek Catholics of Ukraine in the fight for faith and the state]*. Kyiv: Vydavnytstvo «Dnipro» [in Ukrainian].
- Stetsko, Ya.** (1981). *Ves narod – tvorets derzhavy [The whole nation is the creator of the state]*. *Vyzvolnyi Shliakh: suspilno-politychnyi i naukovoliteraturnyi misiachnyk – The Liberation Way: the socio-political and scientific-literary month*, 8, 932–940 [in Ukrainian].
- Surma: Orhan Ukrainskoi Viiskovoi Orhanizatsii [Antimony: Organ of the Ukrainian Military Organization]*. (1928, February).
- Filipchuk, Ye.** (2013). *Zabuzhany. Istoriia Otchoho kraiu u doslidzhenniakh, opysakh [History of the Fatherland in studies, descriptions]*. Lutsk: SPD Hadiak Zhanna Volodymyrivna, drukarnia «Volynpolihraf» [in Ukrainian].
- TsDIAU, m. Lviv – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (Ed.). (2013a). *Kultura istorychnoi pamiaty: yevropeiskyi ta ukraïnskyi dosvid [Culture of historical memory: European and Ukrainian experience]*. Kyiv: IPIEND [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu.** (2013b). *Torknutysia istorii [Touch history]*. Kyiv – Dnipropetrovsk: parlamentske vydavnytstvo «Lira», «Tkuma» [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.11.19